

Aarhus School of Architecture // Design School Kolding // Royal Danish Academy

Den atmosfæriske by

Albertsen, Niels

Published in:
Gentænk Byen

Publication date:
2020

Document Version:
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication](#)

Citation for pulished version (APA):

Albertsen, N. (2020). Den atmosfæriske by. I G. Jørgensen, L. Winther, E. Højgaard Jensen, M. Nørgaard, K. Stener Møller, & S. Folvig (red.), *Gentænk Byen* (s. 111-118). Dansk Byplanlaboratorium.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

15

Den atmosfæriske by

Niels Albertsen

Professor emeritus, Arkitektskolen Aarhus

Denne artikel skal vise, hvad man får øje på, når man går til byen med atmosfærebegrebet som vejviser. Atmosfærer kan kun beskrives konkret, hvis man udsætter sig for dem. Derfor bruger jeg eksempler, jeg selv kender til. De kommer fortrinsvis fra Aarhus, hvor jeg bor, og omhandler byens mere eller mindre tætte og forskelligartede områder. Vi ser også på atmosfære som politisk stridsemne og berører, hvad atmosfære betyder for forandring af byen.

Dette skal handle om byen. Det kommer det også til, men jeg begynder i et lille sommerhus, min kones og mit. Det ligger i Kjøl, øst for Hirtshals. Det er på 62 kvadratmeter og bygget op omkring en central skorsten med ovenlysvinduer (illustration 1). For nogle år siden, en varm og solrig sommerdag, havde vi besøg af min farbror Albert og hans kone Grete. Vi sad inde, i skygge for solen, mens lyset vældede ned omkring den hvidmalede skorsten (illustration 2). Vi snakkede om alt muligt. Så sagde farbror Albert pludselig: "Her er godt at være". Med et tonefald, der tydeligt viste, at han mente det inderligt, og at det var det at være i huset, han tænkte på. Han var midt i det hele pludselig blevet opmærksom på, hvordan han befandt sig i huset. 'At befinde sig' kan betyde, hvordan man har det, og hvor man er. I farbrors udsagn flød de to betydninger sammen, som om han sagde: "Jeg befinder mig her, og jeg befinder mig godt". Det er sådan noget atmosfære drejer sig om.

Nu kan atmosfære ganske vist betyde forskellige ting. Ordet kan henvise til luftlagene omkring vores planet. Det kan henvise til en måleenhed for tryk, f.eks. lufttryk. Og det kan såmænd bare betyde luft i al almindelighed. Men det kan også omhandle stemninger og følelser. Så drejer atmosfære sig om vores sansende og følelsesmæssige oplevelse af omgivelserne. Vi fornemmer omverdenen gennem alle vores sanser, og det påvirker vores følelser. Vi kan kalde det følelsesmæssig (affektiv) atmosfære til forskel fra me-

Illustration 1 (nedenfor), 2 (til højre)

Sommerhus, Kjøl. Foto: Niels Albertsen

Illustration 3 (til venstre):
Vinteratmosfære Skæring
Strand ved Aarhus. Foto: Niels
Albertsen

Illustration 4 (til højre):
Efterårsatmosfære Skæring
Strand ved Aarhus. Foto: Niels
Albertsen.

eteorologisk atmosfære (1), hvis vi husker på, at den meteorologiske også kan påvirke den følelsesmæssige atmosfære. Forandringer i vejrliget kan give os stærkt varierende oplevelser af det samme sted (illustration 3 og 4). Vi kan også kalde det æstetisk atmosfære, idet æstetik oprindeligt betyder sansningslære. Her skal vi så huske på, at æstetik ikke bare gælder kunsten. Også min svigermors opstillinger af julenisser er æstetik. Affektiv-æstetisk atmosfære er et bredt favnende begreb. Skræmmende, uhyggelige og kedelige atmosfærer er også atmosfærer.

Vi mærker atmosfærer i vores sansende og følende krop. Ved at mærke efter, hvordan vi befinder os. Men hvad er det udenfor os, i vores omgivelser, der fremkalder oplevelsen af atmosfære? Tilbage til sommerhuset: Det skyldes ikke, at huset er funktionelt velindrettet med køkken, stue, toilet, bad, værelser. Det skyldes heller ikke, at det er velkonstrueret omkring den solide skorsten. Heller ikke, at det er et pænt lille hus. Det er noget andet, for man kan godt befinde sig dårligt et sted, selv om det er funktionelt, konstruktivt og skønhedsmæssigt i orden. Atmosfæren udspringer af samspillet mellem alle de forskellige elementer i vores omgivelser, hvordan de berører hinanden, rækker ud efter hinanden. Materialerne, overfladerne, farverne, formerne, lyset, mørket, skyggen, lugten, lyden. Et ofte brugt eksempel: En blå kop er nok blå, men den 'blåner' også sine omgivelser. Også de mennesker, der er i vore omgivelser, spiller med. Farbror Alberts udsagn om huset var næppe fuldstændig upåvirket af, at vi havde det hyggeligt med hinanden. Alt dette kan vi kalde konstellationerne, hvori de forskellige elementer rækker ud over sig selv og ind over hinanden. Når vi sanser atmosfærer, så er det konstellationer, vi mærker, og vi gør det med alle sanser (2).

Atmosfærer i byen

Og så til byen. Her er det ligesom med sommerhuset. Det er ikke det, at byen fungerer – leverer husly, produktions- og forbrugsmuligheder, mobilitet, offentlighed, kultur, sport, helbredsfaciliteter, vand, varme og elektricitet – der fremkalder atmosfære. Det er heller ikke det, at byen består af langvarigt holdbare byggede strukturer. Ej heller dens eventuelle pænhed. Det er konstellationerne af de bymæssige omgivelser mangfoldige elementer, og vores fornemmelse af konstellationerne, der gør det. Og omgivelserne omfatter både tingene – bygningernes, gadernes, pladsernes, monumenternes, parkernes, bussernes, bilernes, cyklernes konstellationer – og som sagt, os selv, menneskene. Byens atmosfærer udspringer af konstellationerne af dens byggede omgivelser, dens bevægelige objekter og menneskers aktiviteter og relationer.

Den graduerede by

Men hvad er byer egentlig for noget? Det kan diskuteres længe. I denne artikel er en minimal definition tilstrækkelig. Bymæssighed drejer sig om tæthed og forskellighed af mennesker og bygget masse. I vore dages byer er dette et spørgsmål om gradforskelle. Mere eller mindre tæt, mere eller mindre forskelligartet. Der er ikke skarpe grænser mellem by og ikke-by. Nogle områder er tæt og forskelligt bebyggede og rummer mange forskellige menneskers forskellige aktiviteter. Dem kan vi kalde centraliteter. Andre områder er mindre tætte og mindre forskellige. Dem kan vi kalde sub-urbane, hvis de som for-stæder ligger tæt på centraliteter. Ligger de mere spredt og bebyggelse blander sig med åbent land og skovområder, kalder vi dem peri-urbane. Nogle steder er tætheden og forskelligheden så lav, at det er svært at skelne mellem by

Skema 1: Den graduerede bys urbanitetstyper

	Høj tæthed			Lav tæthed
Høj forskellighed	Centralitet			
		Suburbanitet		
			Peri-urbanitet	
Lav forskellighed			Para-urbanitet	Infra-urbanitet

og landskab. Dem kan vi kalde para-urbane, hvis der er en smule tæthed og infra-urbane, hvis vi tvivler på, at vi kan kalde området urbant. Samlet kan vi kalde dette kompleks den graduerede by (skema 1), hvis vi husker på, at urbanitetstyperne ligger spredt mellem hinanden. Forskellige centraliteter kan ligge forskellige steder, og det kan periurbaniteter også. Det hele hænger alligevel sammen som by, fordi infrastrukturer af gader, veje, baner, motorveje og -gader, cykel- og gangstier hæfter det sammen, så vi har adgang til helheden og kan bevæge os rundt i den.

Atmosfæreforskel i Aarhus

Hvad får vi øje på, hvad fornemmer vi, hvis vi går til den graduerede by med atmosfærebegrebet som vejviser? Og hvilken forskel gør det i forhold til andre synsvinkler? Her er nogle eksempler fra Aarhus. Vi kan begynde med det, vi i Aarhus kalder Midtbyen, byens historiske centralitet. Midtbyen er ikke midten, fordi vigtige økonomiske, politiske, administrative og bosætningsmæssige funktioner er samlet her. Det er de ikke længere. De er spredt rundt i urbanitetstyperne. Men midtbyen er, vil jeg mene, byens atmosfæriske centrum. På forskellig vis. Her er der en aldersatmosfære, hvor man uden megen historisk dannelse kan fornemme, at byen er gammel. Sandsynligvis spiller aldersatmosfæren en vigtig rolle i århusianernes følelsesmæssige opfattelse af, hvor byens centrum er. Tænk på den aften i 1992, hvor Danmark vandt Europamesterskabet i fodbold. Folk kom kørende i massevis ind fra forstæderne. Ingen havde indkaldt til møde, men alle vidste, hvor centret var. Det var Store Torv omkring den gamle domkirke (illustration 5), ikke den langt nyere Rådhusplads.

Midtbyen er også kommercielt centrum, hvilket viser sig i indkøbsatmosfærer som i Bruuns Galleri, de kommercielle strøg (illustration 6). og de små krogede gader. Og i midtbyen får man et virvar af indtryk fra omgivelserne, de mange forskellige mennesker indbefattet. Man indfanges af en storbyatmosfære. Sammen med midtbyens karakteristiske beliggenhed i ådalen og ud mod skovene og havet bevirker sammenfaldet af alders-, indkøbs- og storbyatmosfærer sikkert, at Midtbyen for mange fremstår som stedet, der giver Aarhusområdet identitet.

Illustration 5 (til venstre):
Store Torv, Aarhus
Foto: Niels Albertsen

Illustration 6 (til højre):
Strøget, Aarhus. Foto velvilligt udlånt af Tom Nielsen.

I forstaden (sub-urbaniteten) finder vi tre områder, som ud fra socio-økonomiske kriterier ikke adskiller sig væsentligt fra hinanden (3). Der er velstand og gode indkomster. Men atmosfærisk er de ganske forskellige. Skåde Bakker med kuperet terræn, gamle træer, labyrintiske veje, nye parcelhuse og gamle patriciervillaer, og social afstand mellem beboerne kendetegnes af en "landlordfeeling" (illustration 7 og 8).

På Fedet i Risskov hersker en særlig "Fedet-ånd" af fællesskab og jordbundethed, som understøttes af et fladt terræn og lige og parallelle veje. Man kender de andre på vejen, og naboer bliver venner via vejens fællesskab (illustration 9 og 10).

Stationsgadekvarteret i nærheden præges af en "intensiv stemning af fællesskab", som har historiske rødder tilbage til 1970'ernes kollektiver, og som understøttes af kvarterers samling om en lige gade med bakker til den ene side og flad strandeng til den anden (illustration 11).

I disse tre eksempler finder vi altså forskellige atmosfærer i områder, som ellers by-typisk (forstad) og socioøkonomisk ligner hinanden. Omvendt kan vi rundt omkring finde typiske atmosfærer, som ligner hinanden. I sub- og peri-urbane områder møder vi parcelhuskvarterets atmosfære af privathed om hus, carport og græsplæne og naboskab over hækken og omkring vejen. Vi møder også de store almennyttige bebyggelser, som oprindeligt stræbte efter en atmosfære af standardiseret 'neutralitet'. I dag er de fornyet med identitets- og hjemlighedsatmosphæriske foranstaltninger, som for eksempel dekorationer af gavle, saddeltage og murstensfacader. Og vi løber ind i de tæt-lave bebyggelser med deres atmosfære af landsbylignende fællesskab som understøttes af enklavernes tæthed, den lille skala og relative lukkethed (illustration 12).

Illustration 7
(øverst til venstre):
Skåde bakker, Højbjerg.
Foto: Niels Albertsen

Illustration 8
(øverst til højre):
Skåde bakker, Højbjerg.
Foto: Niels Albertsen

Illustration 9
(nederst til venstre):
Fedet, Risskov.
Foto: Niels Albertsen

Illustration 10
(nederst til højre):
Fedet, Risskov.
Foto: Niels Albertsen

Illustration 11 (til venstre):

Stationsgade, Risskov.

Foto: Niels Albertsen

Illustration 12 (til højre):

Skejbygaardsvej, Aarhus

Foto: Niels Albertsen

Går vi til de para- og infra-urbane områder, så finder vi en mangfoldighed af blandede landskabelige og bebyggelsesmæssige atmosfærer. En landsby kan være ”indpakket” af parcelhuse, som modsat den oprindelige landsby vender sig bort fra landevejen mod det omgivende landskab, hvilket giver en rolig stemning af landskabelighed (illustration 13). Landsbyen selv kan være forsynet med en etagebebyggelse, som ændrer landsbyatmosfæren markant (illustration 14). Nye parcelhuse med god motorvejsadgang kan være placeret op ad skovområder, hvilket skaber en særlig atmosfære, uden at der i øvrigt ændres væsentligt på den standardiserede udformning. Og helt forskellige fra disse er områderne omkring motorvejsafkørslerne, som præges af atmosfærer, der giver sig ud fra nye konstellationer af store kasseformede erhvervsbygninger, trafik anlæg, mobilitet og åbne landskaber (illustration 15).

Illustration 13:

Den ”indpakkede” landsby.

Foto: Tom Nielsen

Illustration 14:

Søften ved Aarhus.

Foto: Tom Nielsen

Illustration 15:

Transportcenter, Brabrand.

Foto: Tom Nielsen

Det pittoreskes atmosfære

I en graderet by som Aarhus finder vi altså mange forskellige atmosfærer. Findes der mon også overgribende atmosfærer, som karakteriserer en hel by eller by-region? Det mener den tyske geograf Jürgen Hasse (4). Han nævner som eksempel Hamborg. Som gammel Hansestad med handel og søfart præges den stadigvæk af en ”hanseatisk-maritim atmosfære”. Det kan der, vil jeg af egen erfaring mene, være noget om. Især hvis man holder sig til de centrale bydele, kæmpehavnen og strækningerne langs Elben (illustration 16).

Men Hamborg er som byregion langt mere end dette. Den omfatter et meget stort område, som holdes sammen af S-banelinjer, hovedveje og motorveje, og som indeholder store områder med skov- og landbrug, plantager og havebrug. Passerer man gennem disse områder, så mærker man ikke en hanseatisk-maritim atmosfære. Det er snarere atmosfærskiftet mellem områderne indbyrdes og de større eller mindre byer, man lægger mærke til. Nærmer man sig så centraliteterne omkring havnen og Elben, så dukker det hanseatisk-maritime op. Hvilket bare gør fornemmelsen af atmosfærskift endnu større. By-regionen som sammenhæng fornemmer man, når man bevæger sig igennem den, og gør man det, så er det atmosfærskiftet, der fremstår som regionens atmosfære. Det kan vi kalde det pittoreskes atmosfære, idet pittoresk i landskabskunsten henviser til det vekslende landskab.

Atmosfærernes politik

Meget andet kan siges om atmosfærer i byen. De kan blandt andet føre til politisk konflikt. Det viser endnu et eksempel fra Aarhus. Det drejer sig om en lille kroget gade i midtbyens Latinerkvarter: Volden (5). Her opstod i 2017 en stadigvæk pågående strid om gadens fremtid. Den handler om atmosfære. En af Danmarks rigeste mænd, Bestsellers ejer Anders Holck Poulsen havde opkøbt næsten alle gadens huse for at bevare kvarterets historiske omgivelser og atmosfære. Her findes, sagde han, en unik blanding af ”pulserende handelsliv og fængende historiske bygninger, [som] skaber en sjælden hyggelig stemning, som man ikke oplever mange steder”. Bevaringsprojektet skal bidrage til at sikre, at man ”også kan opleve denne atmosfære i Volden om 5, 10 og 20 år”.

Stadsarkitekten og mange byrådspolitikere sluttede op om Holck Poulsens bevaringsstrategi. Stadsarkitekten kunne oven i købet godt tænke sig internationale kæder af luksusbutikker som Prada, Gucci og Louis Vuitton i kvarteret.

Illustration 16:
Speicherstadt, Hamburgs gamle
pakuksområde.
Foto: Niels Albertsen

Illustration 17:
Volden, Aarhus.
Foto: Niels Albertsen

Butiksindehaverne i gaden ville også gerne være med til at udvikle kvarteret, men de var bekymrede: ”Her er en helt særlig atmosfære, fordi butiksejerne står i deres egne butikker, kender hinanden og kan lave aftaler på kryds og tværs”. Men ”vi kan ikke klare højere huslejer [...] Vi kan godt lide skæve trapper, street-art og patina. Det er jo netop charmen ved vores kvarter, at vi er så forskellige og uperfekte [...], men det kan man slå ihjel ved at finpolere gaden” (illustration 17).

Begge parter vil altså bevare atmosfære, men de er uenige om hvilken. Man kan sammenfatte det i en modsætning mellem det ”finpolerede” og internationale og det ”uperfekte” og unikt lokale. Atmosfæren griber os jo følelsesmæssigt og kan derfor også skabe politisk strid. Det ser vi her. På den ene side har vi de politiske institutioner med rådmand, byrådspolitikere og forvaltningen, som forsikrer om, at den bevarende lokalplan vil blive håndhævet, selv om gaden ”finpoleres”. På den anden side har de erhvervsdrivende gennemført en underskriftindsamling med krav om information om alle byggesager, indsigt i og indflydelse på dispensationer og etablering af en overordnet bevaringsplan.

Denne konflikt bringer mig til et sidste spørgsmål. Hvad betyder atmosfærebegrebet for forandringer af vores bymæssige omgivelser? Lad mig nævne to ting. For det første: Atmosfæren findes overalt, hvor der er sansende og følende mennesker. Så når vi ændrer vores omgivelser, så ændrer vi altså også atmosfæren. Til det bedre eller værre, for nogle eller for andre. Striden om Volden handler lige præcis om dette. For hvem skal Voldens atmosfæriske fremtid formes?

For det andet: Atmosfærebegrebet gemmer på forestillinger om den gode by. Det mente i hvert fald den kunstneriske bevægelse Situationisterne. De forestillede sig en fremtidig by med en mangfoldighed af

forskellige atmosfærer, som ville matche beboernes forskellige måder at leve på. Dette kan minde lidt om de mangfoldige atmosfærer i vores graduerede by, men med væsentlige forskelle. Vores graduerede by præges af atmosfærisk ulighed, især når det gælder bosætning. Nogle må af økonomiske årsager forblive i de almene boligområder, andre bedre stillede kan vælge, om de atmosfærisk er mere til Skåde Bakker, Fedet eller Stationsgade. I den atmosfærisk frie by ville alle derimod have lige adgang til at vælge eller fravælge atmosfærer i byens pluralitet af tætheder og forskelligheder. Lige adgang til at vælge dem, hvor de befinder sig godt, og undgå dem, de befinder sig dårligt med.

I den atmosfærisk plurale, frie og lige by vil alle kunne stoppe op midt i alkens halløj og udbryde: ”Her er godt at være”.

Referencer

- (1) Matthew Gandy, Urban Atmospheres, (Cultural geographies 24(3) 2017, pp. 353-374)
- (2) Teorier, begreber og referencer i øvrigt, som kapitlet hviler på, kan man konsultere i to af mine artikler: ”Urbane atmosfærer” (Sociologi i dag, 4, 1999, pp. 5-29) og ”Atmosfærernes by” pp. 215-41 i Bjørn Schiermer (red.), Fænomenologi teorier og metoder (København: Hans Reitzel, 2013).
- (3) Den følgende analyse af Skåde Bakker, Fedet og Stationsgade har jeg fra Kirsten Marie Raahauge, En Århusantropologi. Ph.d.-afhandling (Statens Byggeforskningsinstitut, 2007) pp. 56-72. Hun arbejder ikke med atmosfære, men en atmosfæretolkning er oplagt.
- (4) Jürgen Hasse, Die Stadt als Raum der Atmosphäre, (Die Alte Stadt 35(2) 2008, pp. 103-116)
- (5) Den følgende historie om Volden bygger på artikler i Jyllandsposten Erhverv d. 30/01/17 og Aarhus Stiftstidende d. 25/03/17 og 27/08/18. De kan findes på internettet. Alle fremhævelser er mine.